

Early Journal Content on JSTOR, Free to Anyone in the World

This article is one of nearly 500,000 scholarly works digitized and made freely available to everyone in the world by JSTOR.

Known as the Early Journal Content, this set of works include research articles, news, letters, and other writings published in more than 200 of the oldest leading academic journals. The works date from the mid-seventeenth to the early twentieth centuries.

We encourage people to read and share the Early Journal Content openly and to tell others that this resource exists. People may post this content online or redistribute in any way for non-commercial purposes.

Read more about Early Journal Content at http://about.jstor.org/participate-jstor/individuals/early-journal-content.

JSTOR is a digital library of academic journals, books, and primary source objects. JSTOR helps people discover, use, and build upon a wide range of content through a powerful research and teaching platform, and preserves this content for future generations. JSTOR is part of ITHAKA, a not-for-profit organization that also includes Ithaka S+R and Portico. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

In het jaar 1621 is te 's Gravenhage bij AERT MEURIS, boekverkooper in de Papestraat, in den Bijbel, een werkje uitgekomen dat, zoowel om zijne zeldzaamheid als om den voor de geschiedenis des Christendoms in de Molukken niet onbelangrijken inhoud, hieronder herdrukt is.

De titel is:

HISTORISCH

ENDE

GRONDICH VERHAEL,

VAN DEN STANDT DES CHRISTENDOMS INT
QUARTIER VAN AMBOINA, MITSGADERS VAN DE HOOPE
ENDE APPARENTIE EENIGHER REFORMATIE ENDE
BETERNISSE VAN DIEN,

GHESTELT DOOR

SEBASTIAEN DANCKAERTS,

PREDICANT DES GODDELIJCKEN WOORDTS ALDAER,

ENDE BY DEN SELVEN MET HET SCHIP WALCKEREN, ONLANGS UYT OOST-INDIEN
IN ZEELANDT AENGHEKOMMEN, OVER-GHESONDEN.

Een klein gedeelte van dit "Verhael" heeft VALENTYN overgenomen in zijn "Ambonsche zaaken van de godsdienst," bl. 38 vgg., die in het 3e deel van zijn bekend werk worden beschreven.

AEN DE ED. HOOG. MOG. HEEREN, MIJNE HEEREN DIE STATEN GHENERAEL DER VRIJE VEREENICHDE NEDERLANDTSCHE PROVINTIEN.

ED. HOOG. MOOG. HEEREN!

Alsoo, door de Goddelijcke Voorsienicheyt, onsen Broeder Sebastiaen Danckaerts, naer eenighe Jaren met gheluckigen ende goeden voortganck tot Leyden inde H. Theologie ghestudeert te hebben, van weghen d'Ed. Heeren Bewinthebberen van de Oost-Indische Compaignie is versocht gheweest, omme als Predicant te varen naer deselve quartieren: Ende deselve onsen Broeder tot de voorsz. voyagie eenen sonderlinghen lust ende gheneghentheyt hebbende, ter saecke van het groot profijt, ende Gheestelijck ghewin dat, door des Heeren Ghenade, daer uyt konde volghen: Soo is hy met de voorsz. Ed. Heeren overkommen, ende naer voorgaende behoorlijcke examinatie, ende openbare ghedane bevestinghe, in de Kercke tot Enckhuysen, in Jannuario 1616. uyt Tessel ghevaren, ende omtrent acht oft neghen Maenden daer nae tot Bantam ghearriveert, alwaer hy omtrent een jaer gestaen, ende het Predick-ampt voor onze Natie bedient hebbende, is van daer gheleght ende inne-waerts ghetrocken naer Amboina, daer hy noch teghenwoordich is. Binnen welcken tijt van zijne residentie inde Indien, het hem (sonder roem) niet ghenoech en is gheweest omme voor onse Natie het Woordt Gods te verkondighen; maer oock opdat hy (als het principaelste scopus ende ooghen-merck van sijne voyagie) die arme blinde Menschen ende Afgodische Indianen, sijnde Slaven des Duyvels, ende leggende onder den swaren tooren des Heeren, uyt sulcke ellende mochte helpen brenghen, ende den Heere CHRISTO winnen: Soo heeft hy tot dien eynde alle neersticheyt ghedaen, om de Indiaensche tale te leeren, daer inne hy alsoo heeft toeghenomen, dat hy nu al eenen gheruymen tijt inde selve heeft ghepredickt, soo dat hy nu alle Sondaghe twee Predicatie is doende,

de eene in't Duytsch, ende d'andere int Maleyts: Totter ghehoor van welcke een goet ghetal van Indianen komen, daer van hy oock alreede een groot deel, ende der selver Kinderen heeft ghedoopt. Boven 'twelcke hy oock aldaer een Schoole van Indiaensche Kinderen heeft opgherecht, die hy alle daghe inde Christelijcke Religie is onderwijsende ende in Duytsche tale exerceert: Soo dat wy verhoopen dat de selve sijnen dienst ende yver is streckende tot goet ghenoeghen ende contentement vande wel-ghemelte Oost-Indische Compaignie. Ende op datmen alhier te lande van deser menschen ellendighen staet, als oock van hare bekeeringhe, ende de hoope voor het toekommende, oock mochte kennisse hebben: Soo heeft onsen voorsz. Broeder neersticheyt ghedaen, om in sijn quartier van Amboina het eene ende het andere te ondersoecken, ende 'tselve by gheschrifte te stellen: 't Welcke hy ons nu met het Schip *Walckeren*, lest in Zeelandt aengekomen, heeft overghesonden. Welk schrift oft vertooch gheexamineert zijnde by eenighe Heeren Professoren ende Theologanten tot Leyden, hebben daer inne een goet ghenoeghen ghehadt, ende ons gheadviseert, dat het oorbaer ende stichtelijck ware, 'tselve inden druck te laten uytgaen, ten eynde daer uyt mochte ghespeurt ende voor de gantsche Werelt kennelijck gemaect worden, dat de vermaerde Oost-Indische Compaignie niet alleen dese navigatie is aenleggende op winste van tijtelijck goet: Maer oock, door dese occasie, soecken dese arme luyden Gode te ghewinnen, ende het opperste goet haer toe te brenghen, ('twelcke alwaert dat maer en gheschiede aen een eenighe Ziele, soo en soude men het profijt daer van niet ghenoech konnen waerdeeren.) Welck uytnement goet werck niet alleen streckt tot Loff ende Eere van de voorsz. Compaignie, maer oock nootwendichlijck redundeert tot groote reputatie van uwe Ed. Hoog. Mog. als door welckers Souveraine authoriteyt deselve Compaignie niet alleene is gheerigeert, ende tot noch toe door Godes Ghenade, ghemaintineert; maer oock, door occasie van dien het heylsame Licht des Euangeliums in soo verre gheleghen Landen, ende tot het uytterste des Aertbodems is ghebracht, ende op den Kandelaer ghestelt, onder sulcken ellendighen, ende in duysternis sittende Natie. Waerom wij oock vastelijck vertrouwende, dat uwe Ed. Hoog. Mog. den sonderlinghen ijver, goet

beleydt ende devoir van onsen Broeder (uwe Ed. Hoog. Mog. onderdaen) in dese ghewichtighe saecke, niet alleen voor aenghenaem sullen hebben: Maer oock den jeghenwoordighen standt vande Christenheyt aldaer, ende de hoope, dieder is voor het toekommende, uyt het voorsz. zijn overghesonde vertooch, gaerne verstaen. Hetwelcke ons veroorsaeckt heeft, 'tselve met alle behoorlijcke eerbiedinghe uwe Ed. Hoog. Mog. toe te eyghenen ende te dediceren, als een van de raerste vruchten van der selver gheluckighe Regieringhe, bestaende inde voortplantinghe van het Salichmaeckende Licht, waer mede Godt onse ooghen in dese uwer Ed. Hoog. Mog. Landen soo ghenadichlijck heeft gheopent. Ende sal uwer Ed. Hoog. Mog. benevolencie ende gonstighe aenneminghe vant selve werck onsen Broeder tot eene spoore zijn, om in sijnen goeden loop, met allen lust ende yver te continueren, ende uwe Ed. Hoog. Mog. metter tijt, door Godes Zeghen, noch meer ende overvloedigher vruchten van zijnen arbeydt te doen genieten. Daer toe wy den Almoghenden bidden sijne Ghenade te willen verleenen, ende uwer Ed. Hoog. Mog. Regieringhe,

Ed. Hoog. ende Mog. Heeren,

Hoe langhs hoe meer te zeghenen, ende met alderley prosperiteyt ende voorspoet te accumuleren.

Uwer Ed. Hoog. Mog. alder-onderdanichste
Dienaren ende ghetrouwe ondersaten,
H. ende I. DANCKAERTS.





Naedemael tot noch toe seer veele soo mondelinghe als schriftelijcken gheruchten, door verscheydene plaetsen sijn uytghegheven ende ghedivulgeert, niet alleen van den goeden standt des Christendoms in de quartieren van Amboina, van de groote hoope ende ghedurighen aen-was van dien: Maer ook wederomme ter contrarien van eenighe Persoonen alle hoope daer van is verwurpen ende onwaerdich gheacht, de predicatie des ghenaden bonts onder desen volcke, vermidts hare Duyvelsche superstitien ende indocilen aert te exerceren, ende dat wel voornementlijck soo van d'een als van d'ander zijde, van Luyden, die daer van bevroede, wel de gheringste wetenschap hebben ghehadt. Soo hebbe voor-ghenomen met de hulpe van Godt, naer de kennisse die tot noch toe soo uyt eenige Missiven des Eerw. Leeraers D. CASPARI WILTENS, als oock door eyghen ervindinghe tot noch toe met naerstighe ondersoeckinghe hebbe konnen ghekrijghen, klaerlijck ende waerlijck t'ghene daer van is, als teghenwoordich voor ooghen te stellen, ende eerstelijck te spreecken van hare Heydensche superstitien, Nature oft Aert, Genegentheyt, Huyshoudinghe, etc. Ende daer naer van de hoope ende apparentie der Reformatie ende beternisse die daer soude moghen zijn, ofte naermaels ghegheven werden: Maer eer ick hier toe kome, moet men eerst weten van wat Volckeren wy alhier spreecken, door dien oock eenighe onder de ghehoorsaemheyt van 't Kasteel Amboina sorterende, noch gheheel Heydensch zijn, (dat is, den naem van Christen noch niet en voeren, ofte oyt ghevoert en hebben) ende andere gantsch Moors ofte Mahometisch. Ick sal wel int generael spreecken, ende kortelick aenroeren van harer aller Heydensche superstitien, Nature oft Aert,

Genegentheijt, Huyshoudinghe, etc. Maer nochtans principalijck sal ick tracteren van de ghene, die alreede den Christen-naem hebben aenghedaen, soo van der Portughijsen, als van onser tijden, tsedert Kasteel is verovert, ende wy eenen voet opt Land hebben ghekreghen.

Om dan een inganck te maecken, soo staet aen te mercken, dat al de Amboinesen van outs Heydensch zijn gheweest, doch sijn eenighe daer van met lanckheyt van tijden tot het Moorsdom ghebracht, Tarnatanen, Javanen, als andere Natien, die in hare plaetsen hebben verkeert, ende met de Naghelen ghenegotieert. Eenige oock zijn tsedert d'aenkomste van de Portughijsen alhier door haer, tot het Christendom (indien men het Pausdom dat hier gheweest is, alsoo mach noemen) ghebracht, als oock tsedert de veroveringhe van 't Kasteel bij onse Natie, die mede een goet deel daer by hebben ghedaen, van de welcke ick oock voornementlijcken spreeckende van de hoope der Reformatie ende beternisse, sal handelen.

De Amboinesen sijnde dan als gheseyt is, van outs gantsch vervreemt gheweest van de kennisse Gods, ende hebben in 't ghenerael (gelijck als noch den meesten hoop doen) gedient den Duyvel, ofte veel met (*meer*) de Duyvelen, want daer van gelijck wy Orden, Graden ofte Trappen stellen, ende een yder Negrije, Dorp ofte plaetse, (ghelijck wij stracx seggen sullen) sijnen eyghen ende bijsonderen Duyvel heeft, maer fondamentele ende rechte kennisse der Duyvelen en hebben sij gantsch niet, sij en weten eyghentlijck niet wat eenen Duyvel is, ofte van waer hij eyghentlijck sijnen oorspronck heeft, maer sy dienen yets, dat zich seyt af-komstich te wesen van de Locht, ende van sich gheeft ofte sich beroemt, soodanich ofte soodanich van macht ofte vermoghen te zijn, waeromme oock eenighe voor een van de principaelste Duyvelen houden, dien sij noemen *Lanithe*, dat is Locht: Sij hebben int ghenerael eenen oppersten Duyvel, dien sij noemen *Lenthila*, dat is groote Locht, desen dienen sy wel eenigherleye wijse int ghemeen, als oock den tweeden Duyvel die sij noemen *Taulay*, ende anderen meer, die sy grooter vermoghen toe-schrijven: Maer niet te min soo heeft een yeder Negrije, Dorpe oft plaetse, jae elck gheslachte sijnen bysonderen Duyvel, die sij gheneralijck noemen *Nito*, 't welck eyghentlijck beteyckent eenen

quaden Gheest, want desen naem eyghenen sy ook toe eenighe af-ghestorvene menschen, die eenighe Moorderijen, Tooverijen, ofte andere dierghelijcke boosheden hebben ghepleecht, welckers gheesten ofte ghedaenten sy meynen, dat naemaels wandelen. Desen Nito noemen sy mede haren *Tuan*, Heere ende Meester, ende wel ten rechten, vermidts de groote slavernije, vreese ende subjectie, daer mede sy aen hem sijn verplicht ende ghebonden, als vorders sullen aenwijsen.

Als den Duyvel haer ghewoonlijcker-wijse verschijnt, (dat selden ghebeurt) om van haer ghedient te werden, ofte om haer yets te belasten ofte raet erghens in te gheven, soo en verschijnt hij haer ordinaerlijck niet in eenighe ghedaente, als van Kaffijr, Hondt, Serpent, ofte dierghelijke, ghelijck sy seggen, dat hy wel somwijlen aen eenighe verschenen is, maer hy verkiest daertoe seeckere Persoonen daer hij inne verschijnt, ende als dan door deselve spraeck ende antwoorde verleent, (als onder anderen mede soo men seght, in de drie Koninghen deses Eylandts, namelijck Rossiniven, Soijen ende Kielangh.

Als sy hem willen roepen om haer te dienen, ofte raet erghens inne te vraghen, dat gheschiet ghemeenlijck in de vergaderinghe van veelen, ende dat op naervolghende wijse: Sy hebben een seecker Tyfa ofte trommeltgen, als daertoe geconsacreert, op het welcke sy een tijt langh trommelen, daer bij ontstekende eenighe kaerssen ofte lichten, ende ghebruycken daertoe eenighe belesinghen, mommelinghen van woorden ofte andere grillen, my niet alle bekent, doch eer sulcx alles geschiedt, soo hebben sy ghemeenlijck yets ghereet van eeten, drincken ende andere snuysterijen, die den persoon daer hy inne verschijnt, eerst voorgheset werden, om sijnen balch daer mede op te vullen, ende dat ghedaen zijnde, soo wert de reste uytghedeelt aen de ghene die daer omme ofte omtrent sitten.

Ende dese eerbiedinghe doen sy hem meest aen in alle andere dinghen, al ist saecke dat hy haer juyst alst gheseyt is, niet en verschijnt, ghelijck als sy sullen *Bitsjaren* ofte raet houden, yets timmeren ofte bouwen, Thuynen maecken, planten ofte sayen, ende soo voorts: In voeghen dat sij niet eenen boom sullen aenvanghen te *Tijfferen*, ofte approprieren om te doen loopen, ofte sullen hem yets eerst toe-bren-

ghen om te verbidden, hare dinghen niet schadelijck ofte hinderlijck te willen sijn, daar by dan voegende een *Mattacau* ofte teycken van besweeringhe (meyne van den Duyvel inghestelt) ten eynde niemandt de handt daer aen soude slaen om te beschadighen, 'twelk oock van haer in groote estime wort ghehouden, ende sonder groote vreese niet en sal aenghetast werden.

Sy hebben int ghemeen een plaetse in haer huys, daer sij hem Kaerssen ende andere lichten aensteecken, ende eeten ende drincken voor setten, ende hier ist dat sy hem meest dienen, als hy haer niet ordinaris ofte ghewoonlijcker-wijse als gheseyt is, en verschijnt, ende dat eeten sy daer nae selven op, als sy het hem alsoo hebben geconsacreert ofte opgheoffert, latende onderwijlen altijts te dier plaetse t'sijner eeren wat staen, ghelijck verscheydene reysen met eygen ooghen hebbe ghesien ende bevonden.

Sy hebben eenighe kostelijckheyt in haer huysen, (meest bestaende in cierlijcke kleden ende Gout) yeghelijck naer sijn vermoghen, ende meestendeel van hare Voor-ouderen herghekomen, 'twelck altijts komt op de nae-komelinghen, ende hem ghedurich toeghe-eijghent is ende blijft, ende oversulcx niet en mach vervreemt werden, want 't selfde is ghelijck als een teecken des verbondts tusschen hem ende haer, daeromme sy 'tselfde in groote extime sijn houdende.

Inder daet soo heeft den Duyvel groote macht over haer, ende sy vreesen hem uytermaten seer, door 't quaet, schade ende plaghen, die hy haer aenbrenght, want sy en meynen niet datter yets quaets kan ghegheschieden ofte haer toe-komen, sonder ofte door hem, daeromme soo bidden sij hem, dat hy haer gheen hinder en doe noch beschadight, noch ramp ofte ongheval toe en sende: Alst haer erghens in qualick gaet, soo sijnse seer begaen om hem wederomme te versoenen, ende te vreden te stellen, waeromme sy seer strenghelijck observeren ende trachten naer te komen, het ghene hy haer soude moghen ghebieden ende op-leggen, hoewel het selve dickwijlen soodanich is, dattet haer onmoghelijck is te achter-volgen: Ghelijck wanneer hy van haer eyst eenich extra-ordinaris eeten ende drincken, dat te mets op 't geheele Landt van Amboina niet en is te krijghen, ende soo voorts; doch hier mede en sijn

sy dan niet vry, maer moeten dan dat boeten op eenighe andere wijse, die hy haer soude mogen voorschrijven. Ondertusschen vreesen sy groote straffen, sieckten ende plaghen, om dat sy het eerst opgeleyde niet en hebben volbracht. Waer bij dan den Duyvel seer fijn sijn personagie weet te speelen, om dese arme luyden in dese hare vreese ende blintheyt te houden, want ist saecke onderwijlen yemandt sieck wert, oft komt te sterven, soo maeckt hy haer diets, dat hy het selfde ghedaen heeft, op haer vergramt zijnde, om dat sy achter-stallich sijn geweest, int ghene hy haer soude moghen opgheleyt hebben, ofte hem niet eere ende dienst ghenoech bewesen, het welcke sy arme menschen oock seer lichtelijck aennemen ende ghelooven, (door vreese voorn. die sy hebben van hem, in voeghen, dat ist saecke eenighen persoon in d'een oft d'ander Huysghesinde komt sieck te zijn, soo belooven sij hem een kint ofte ander persoon tot sijnen dienste, indien den patient sijne voorighe ghesontheyt wederomme mach recupereren, het welcke door hulpe van Godt, (daer sy wel minst van houden) gheschiedende, soo koopen sy eene Slave, al souden sy oock alle haer middelen daertoe aenlegghen, dewelcke hem daer nae als toe-gheeyghent is, ende blijft, om ghedurich in sijnen dienst ghebruyckt te werden, ende ist saecke daer benevens dat de uytkomste contrarie is, ofte dat den krancken persoon komt te over-lijden, soo seght hy sulcx gheschiet te zijn, omdat sy hem met minder eerbiedinghe, respect ende vreese hebben ghedient, in somma hy weet altijts sijn personagie onder dese blinde menschen soo wel te speelen, dat hy groote authoriteyt, aensien ende vermoghen by haer heeft).

Boven al 't ghene gheseyt is, doen sy hem noch veel andere dinghen ter eeren, jae erkennen hem meest in alle hare actien, als in hare Bruyloften, Feesten, vrolijcke Maeltijden, ende soo voorts. Sy maken somwijlen voor hem eenighe *Lego Lego*, dat is, ronde dansen, met singhen, springhen, ende andere vrolickheden meer te bedrijven, ende dat somwijlen twee ofte drie weeeken over eenen boecht, soo wel by nachte als by daghe.

Sy hebben oock een manier van besnijdinghe, die niet en kan vernemen, waer dat sijnen oorspronck van daen heeft, hebbe dit wel hoo-

ren seggen, dat de Vrouwen met gheen Mannen en souden willen converseren, indien sy niet eerst waren besneden, maer noyt daer van gehoort eenige andere redenen. Dese besnijdinge geschiet alleen aen de Knechtgens, ende dat als sy omtrent 11, 12 a. 13 jaren out zijn. Sy en geschiet niet op de wijse van de Moren ofte Mahumetanen, maer heel anders, want daer de Moren het gantsche voor-velleken des schamelheyt wech nemen, soo en splijten sy maer het bovenste van dien, met een seecker Rietghen daer toe geapproprieert. Ick meyne dat dese superstitie oock van hare Duyvelen is inghestelt, ende dat tot een seecker eynde, maer en kan daer van eyghentlijck niet spreecken, vermidts sy het al te verborghen houden, ghelijck oock meest alle anderen superstitien, die sij in de Duyvels dienst sijn ghebruyckende.

Onder de superstitieuse Ceremonien die sy ghebruycken int trouwen, sijn sy hem mede ghedachtich, ende gheven ofte doen hem yets ter eeren: Haer trouwen gaet seer seltsaem toe, ende wert seer licht wederomme ghebroocken, de ghemeene wijse daer van is dese, als twee persoonen onderhandelt zijn, soo komt eerst den Vader van de Bruydegom ofte yemandt van sijnent weghen, ende presenteert eenighe giften als Gongen, Kleeden, ende andere dinghen die de Ouderen van de Dochter op haer souden mogen ghestelt hebben. Dese giften ghegheven zijnde, soo komt wederom den Vader van de Bruydt, ofte yemandt in sijne plaetse, ende gheeft eene Maeltijt ofte slemperije, daer by dan ghetrommelt, ghebommelt, ende andere grillen meer bedreven werden, ende hier mede is het Huwelijck vast, maer wert even licht wederom gebroocken ende vernietticht. Want soo wanneer de Vrou met haren Man eenich verschil ofte questie krijcht, al ist oock maer om een kleyne beuselinghe, ende wederomme gheven kan het goet dat op haer ghestelt ende ghegheven is, stortende eenich water op de voeten van de Man, (daer mede sy te kennen gheven, dat sy afgewasschen hebben alle onreynicheyt, die op haer door de conversatie soude moghen ghekomen zijn) soo sijn sy als vooren, ende moghen de Mannen wederom verlaten, werdende dan andermaels te vente gestelt voor den meestbiedende, in voeghen dat de ouderen veel eer hare kinderen verkoopen als uyt trouwen, dit recht dat competeert soo wel de Mannen als de Vrouwen,

sulcx datter sijn die wel twee ofte drie maels vertrouwt zijn, ende by verscheydene Kinderen hebben gheprocre-eert.

Sy hebben een Forme van Eedt-sweeren ofte besweeringhe, (meyne vastelijck van de Duyvel oorspronckelijck) die sy noemen *Mattacau* (daar van boven een weynich is ghemelt); hier passen sy seer strenghelijck op, ende houden daer meer af als veele Christenen doen van eenen wettelijcken Eedt; dese geschiet int Eedt-sweeren op dese maniere, sy nemen eerst een kop met water, ende daer inne so werpen sy eenich Gout, Aerde, een Kogel van een Roer ofte Musquet, doopende daer inne den Tromp van dien: Item de punt van een Hellebaert ofte Piek, ende oock een punt van een Swaert, Sabel ofte ander gheweer. Dit alsoo toeghestelt zijnde, soo gheven sij het naer eenighe mommelinghe van woorden, te drincken, den persoon die een Eedt moet sweeren ofte yets belooven: Te kennen ghevende, dat alles wat int water is gheweest, haer moet schenden ofte ombrenghen, soo sy niet en achtervolghen, ofte soo het de waerheyt niet is, dat sy sweeren ofte belooven. Immers dit moet gheschieden in den name van haren *Lenthila*, ofte oppersten Duyvel, ofte en is van gheener achtinghe.

Daer sijn onder haer oock veele *Zwangij* (soo sy se noemen), dat is, Tovenaers en Vergiftighers, welcke sij uyttermate seer haten ende vervolghen, want soo sy maer simpelijck daer van op yemandt suspitie hebben, dooden den selven seer lichtelijck, ende sijn gantsche gheslachte wert daeromme suspect ghehouden, ende niemandt mach daer aen trouwen met eeren, soo langhe dese suspitie is durende. Noyt en hebbe ghesien ofte met waer bewijs ghehoort eenige van hare actiën, maer wel dickwijlen van de Vergiftigers (die men door alle dese Orientsche quartieren vele vint), welcke hier niet en ontbreecken, maer Godt betert, niet als al te veel en zijn. Ick late my voorstaen dat syder dit Volcxken mede meynen, nochtans hebbe verstaen dat eenighe, soo wanneer yemandt haer komt af te sterven, des nachts met Schilt ende Swaert daer by waecken, door vreese dat de *Zwangij* des nachts het herte der overledene souden komen stelen, ende 't selfde op eeten, ghelijck sy seggen dat wel somwijlen aen eenighe persoonen geschiet is, doch ik achte dat te wesen fabulen, die haer den *Nito* heeft diets ghemaeckt.

Ende dit is 't ghene my dochte kortelijck te seggen, van hare Duyvellarijen ende Heydensche superstitien, welcker noch veele meer zijn ten deele mij bekent, maer hebbe alleenlijck de bovenghemelde als principaelste hier willen voorstellen, om wijders mede een weijnich te spreecken, van harer aller nature ofte aert, gheneghentheyt, huyshoudinghe, etc.

De Amboinesen sijn van naturen een seer trouloos, vreesachtich ofte kleyn-hertich, bot, ende indocijl Volck, ende daer by oock gantsch niet curieus, ofte weet-gierich om yets te leeren ofte te ondersoecken, ghelijck wel eenighe andere Orientsche Natien gheneghe zijn te doen.

Seer trouloos sijn sy, ende dat in verscheyde dinghen, in hare beloften en sijn sy gantsch niet te gelooven, ofte en gelooven oock malkanderen niet, jae en soude malkanderen niet een penningh betrouwen, ten waer daer seer goede vaste ende suffisante borghe ghestelt ware, alle haer goederen ende middelen, die sy konnen, begraven sy in de Aerde, daer sy het dickwijlen soo langhe laten leggen, tot dat het gantsch verrottet ofte verdurven is, sulcx dat sy des Sondaechs in de Kercke gaende, ofte op eenighe Feesten ofte Maeltijden komende, haer willende opproncken, soo moeten sy veeltijts de kleederen diese aen 't lijff doen sullen, uyt dien kostelijcken schat-kist der aerde gaen halen, ende van daer weder te huys komende, stracx wederom daer inne begraven: Want soo sy se daer buyten lieten, souden datelijck meynen dat syse quijt waren, als syse niet in de handt en hadden ofte voor haer ooghen en saghen.

Sy sijn mede seer vreesachtich ofte kleyn-hertich, niet alleen hier inne dat sy ghelijck als andere Natien niet en dorven attenteren om hare vyanden, daer sy goede resistentie souden moghen af te verwachten hebben, af-breuck te doen, ofte die onder hare subjectie te brenghen: Maar oock daer inne, dat ten ware haer den noot tot sulcx dronghe, sy deselve het hooft niet en souden derven bieden, om haer te resisteren ofte haer plaetsen te beschermen: Nochtans soo sijn sy seer gheneghen tot diefte ende rooverijen, maer als sy sulcx int werck stellen, soo bestaen sy het meest teghen die ghene, die sy wel weten dat haer niet veel tegenstants en konnen doen, ofte afbreuck wederomme toe-brenghen.

Tsedert oock de Mooren ende oock de Christen-Natie hier hebben verkeert, soo is te mets by haer wel yets gheattenteert, doch niet door haer eyghen couragie, maer door hoope van goede bystandt van anderen, die sy seer gaerne het spits laten afbijten, 'twelck ghedaen zijnde, soo derven sy seer stoutelijck op den verwonnen man houwen ende kerven, ghelijck ghemeenlijck der blooden aert is.

Sijn oock seer bot ende onleersaem van aert, want men bevint niets onder haer van eenighe fraye hantwercken ofte konstighe dinghen, als alleenlijck het weven van eenighe kleetghens (een fatsoen van sacken, die onder en boven open zijn), die de Vrouwen om 't lijf draghen, ende die seer slechtelijck ghemaeckt: Andersins en gheloove ick niet, datter een Landt ofte plaetse is ter Werrlt, daer minder yets ghemaeckt wert, oock en hebben sy gantsch ghenen lust, gheneghentheyt ofte 't begrijp van yets te leeren, sulcx dat soo wanneer haer yet frays ofte curieus wert ghetoont, ofte yet sonderlinghs gheleert ofte vertelt, 't zij dan Politicq, Historisch, Mechanijcq, ofte hoe het oock wesen mach, sy nauwelijcx de pijne-waert en achten, om ter nauwer noot haer ooghen eens daer op te slaen.

Ende ghelijck hier inne soo sijn sy oock meest in Religions saecken: Sy en hebben gantsch ghene tijt reeckeninghe, ofte en weten niets te seggen van voorighen tijden, anders als haer den *Nito* diets maeckt, 't welck soo heel wonder niet is, vermidts sy gantsch ghene schriftelijcke letteren ofte Characteren en hebben, om yets te beteeckenen, ghelijck wel de Arabijnen, Chinesen, Javanen, Maleyen ende andere Orientsche Natien doen, hares herten strecken al meest nae Visscherijen ende *Coubons* ofte Tuynen, daer sy meest den gheheelen tijt in leggen en wroeten, ende daer uyt soo leven sy meest: Want gantsch gheen trafijcke bij haer en wert bevonden, als van de Naghelen. Waeromme oock meest alle seer armelijck ende sober ghestelt zijn. Sy hebben seer slechte Huysinghen, ende weten haer seer armelijck te behelpen soo in eeten als in drincken, jae soo soberlijck dat het dickwils te verwonderen is, waer by sy het leven behouden, nochtans sijn door den bandt redelicke lijvighe ende wel ghestelde luyden van lichaem, tamelijck sterck ende dispoost, maer ghelijck boven gheseyt is, seer kleyn ende vreesachtich van herten.

De Liefde ende affectie tusschen Man ende Vrouw, dunckt my dat heel kleyn is, maer sy draghen hare Kinderen int ghemeen een sonderlinghe gheneghentheyt ende liefde toe, jae voeden die soo verdorven op, dat veeleer slaghen van haer souden verdraghen (ghelijck wel ghesien hebbé), als dat syse eenen slach souden gheven.

Boven 't ghene gheseyt is, soo bespeurtmen noch in haer een groote prophaniteyt ende irreligieusheyt van naturen, jae soo, datse van hare Duyvelen gantsch gheen werck en souden maecken, om die te dienen, ten waer sy soo seer van diè wierden gheplaecht, ende voorts wijs gemaect, dat alle 't quaet dat haer overkomt, van haer is hercommende (als boven gheseyt is) ick en wil niet seggen datmen veel goets moet verwachten van 's menschen nature die heel verdorven is, maer nochtans in alle Heydensche volckeren en speurt en bevintmen sulcke prophaniteyt niet, als wel in de Amboinesen, waer by oock komt, dat de Duyvelen die sy dienen, haer uyt het hooft steecken, al wat sy van ons ofte andere souden moghen hooren, 'tgene de religie ofte Gods dienstícheyt soude moghen betreffen.

Ende dat sy int ghenerael op het kortste ghesproocken, van der Amboinesen Heydensche Superstitiën, van hare nature ofte Aert, Gheneghentheyt, Huyshoudinghe, etc.

Sal nu voortgaen om te komen tot het principaelste ooghenmerck ende spreecken van de hoope der Reformatie, ende beternisse die tot noch toe ghegheven is, ofte naer teghenwoordighe apparentie voortaen in haer soude moghen ghegheven werden.

Ick hebbe inden beginne gheseyt, datter eenighe Amboinesen sijn onder de ghehoorsaemheyt van het Kasteel sorterende, die noch gheheel Heydensch zijn (dat is, den naem van Christen noch niet en hebben beleden), ende andere heel Moors, van dese beyde soorten en sal ick hier niet veel spreecken, als wesende nae menschelijck oordeel, meest buyten hoope en apparentie: De Heydenen, om dat, neffens haren Superstitieusen bedorven aert (daer van ghesproocken hebbe) in haer niet en kan bespeuren eenighe leersaemheyt, eenighe nieuwsgiericheyt ofte eenighe curieusheyt om yets te weten: De Mooren ofte Mahumetanen om dat boven dies alles noch in haer bevinde soodanighe obstinaetheyt

ende hartneckicheijt, dat het een groot verwonderinghe by een yeder, die deselve bekent is verweckt. Doch en moetmen daerom den moet om haer te winnen niet gheheel verliesen, overmidts, hoewel sulcx by den menschen onmoghelijck schijnt, nochtans alle dinck by Godt mogelick is.

Hier volgen in de oorspronkelijke uitgaaf eenige beschouwingen over de gronden van het verschil van superstitieusen ijver *en* religieusen ijver, *die hier, als niets ter zake doende, worden overgeslagen.*

Boven dese nu ende boven de ghene, die noch geheel Heydensch zijn (dat is die noch noyt den Christen-naem en hebben beleden), soo zijnder oock noch eenighe andere, ende dat al in redelijcke grooten ghetale, die wat Christendoms soo van de Jesuyten ofte Portughijsen, als mede van ons sedert de veroveringhe van het Kasteel (die gheschiet is in den Jare 1605.) hebben aenghenomen, ende meest tot noch toe (immers uijtterlyck) hebben behouden, waer van voornementlijck ghelijck als gheseyt hebbe, hier sal tracteren.

Onder de Dorpen die voor eenighen tijdt hare oude woonplaetse hebben moeten verlaten, ende aent Kasteel komen woonen (sijnde omtrent 13. a. 14. in ghetale) soo isser een van 60. a. 70. Huysghesinnen, ghenaemt *Hativa*, dese Hativers hebben over vele Jaren (vry wat stercker zijnde als nu) de nae by gheleghene Mooren ofte Mahumetanen, hoewel meene grootelijck teghen haren danck (vermidts hare blooheyt ende kleynherticheyt, als gheseyt is) ghemaeckt tot hare doodt vyanden, soo datse gheen heul ofte toeverlaet en mochten hebben als in de wapenen, (door de macht ende groote vilainije harer vyanden), om niet gantsch verdelcht ofte ten minsten tot lijf-eyghene Slaven ghemaeckt te werden. Daeromme aenmerckende dat sy wel de swackste waren, soo hebben sy haer vast ghemaeckt met de Portughijsen, die doen alrede in heftighe Oorloghe met de selfde Mooren waren gheraeckt, ende niet schoonder en sochten, als eenen soo goeden voet opt Eylandt te krijghen, met toeval van soo vele desperate, ende daeromme ghetrouwe Swarten, hoe de verbitterheyt der Mooren grooter, ende de hoope van versoeninghe minder wiert, hoe dese Hativers meerder ghenootsaeckt wierden, de Portughijsen aen te kleven, ende niet alleen ghetrouwer, maer oock subjecter wierden.

Vele andere Dorpen sijn de Portughijsen daer na oock toegevallen, maer ghene die de Mooren soo hadden ghestoort, ofte die de Oorloghe soo heftich tegen haer voerden, ende de Portughijsen soo trouw bleven. Maer vermidts de Portughijsen haren voet soo vast opt Eylandt niet en hadden ghevestet, soo sijn sijse somwijlen wel wederomme afghevallen, ende hebbense oock bestreden, hier door hebben de Portughijsen de Hativers wat meerder dorven nae haer handt setten, ende wat meerder authoriteyts ende dwancks over haer ghebruycken.

Endc dit mede int stuck van de Religie, sy deden haer leeren eenighe ghebeden, ende andere dinghen den Gods-dienst concernerende (hoewel daer onder seer vele van hare Superstitien ende traditien liepen), verbiedende dat niemandt eenighe Duyvels en soude dienen, ende 'tselfde nae vermoghen belettende. Aldus hebben die van Hativa wat Christendoms aenghenomen, meer als andere Dorpen, die uyt minder noot ende met minder yver, de Portughijsen waren aenhanghende, ende derhalven soo veel dwancks niet en souden hebben willen verdraghen.

Nu dese Hativers soo wat Christelijckheyts, door desen middel van de Portughijsen gheleert hebbende, en hebben op haer vertreck 'tselfde niet alles verworpen, maer sijn vry wat slapper ende nalatigher daer inne gheworden, door 't ophouden van den dwanck, die de Portugijsen over haer hadden ghebruyckt, ende sijn wederomme meer tot haer Duyvellarije vervallen, want de Portugijsen daer seer scherpe achtinghe op namen, ende die sy daer op bevonden swaerlijck straften, daerom sysc ten deele doch niet ten gheheele en verlieten.

De Portugijsen en hebben onderwijlen oock niet gherustet, alle moghelijcke middelen int werck te stellen op d'andere Dorpen, eenichsins onder haer ghehoorsaemheyt staende, ende voornamentlijck in de ghene die hier ontrent 't Kasteel sijn liggende, onder welcke wel eenighe, doch heel weynighe zijn, die neffens die van Hativa moghen ghereeckent ofte vergeleecken werden.

Het staet aen te mercken, hoe verre, soo dese als oock de Hativers int Christendom hebben toeghenomen, namentlijck niet veel verder als tsamen met des Duyvels dienst kan bestaen: Sy hebben gheen ofte immers seer weynich Gods-dienst gepleecht, meerder als des Duyvels dien-

sten kan toelaten: Want hoe het de Portugijsen verboden, ende hoe de Jesuyten toesaghen, soo en hebben sy nochtans niet gantsch en gaer naer gelaten hare Duyvelen te dienen: Want sij dedent heymelick in haer Huysen, Tuynen ende Bosschen, ende in dien deele en souden sy malkanderen niet beklapt hebben, hoe vyandelijck sy malkanderen oock mochten wesen, daer sy nu 'tselfde wel by ons hert ghedronghen zijnde, derven bekennen, doch niet gaerne, seggende altijt, dat hare Dansinghen, Bancketeren, ende andere hare grillen boven ghemelt, elders om gheschieden, ende dat 'tgunt sy doen yets anders is. Immers boven dit alles, soo meyne evenwel datter doch eenighe zijn, die den dienst des Duyvels gantsch hebben verlaten, maer hoedanighe ofte veel en kan niet seeckerlijck weten, maer vertrouwe door hulpe van Godt, dat daer van tsijnder tijt beter ghetuyghenisse sal konnen gheven, overmits nu redelijcker-wijse tot de kennisse der tale ghekomen zijnde, wat beter 'tstuck des Gods-dienst hoope by der handt te nemen, ende wat dieper daer inne te treden, als tot noch toe wel hebbe konnen doen, ofte moghelijck ghedaen is, wel verstaende, by soo verre de loffelijcke hanthavinghe van de H^r. Vice, G^r. HARMAN VAN SPEULT, int uytvoeren van dien mach ghenieten, ghelijck als tot noch toe sedert sijn Ed^ts. Gouverne hebbe ghedaen, daer aen, Godt ten voorsten niet en twijffele.

Behalven dese naturele Amboinesen, soo sijnder ook ettelijcke vreemdelinghen van dewelcke (als ten deele onderrechtinghe aenghenomen hebbende) yets wat meer te houden is. De Portugijsen hebben gheleden meer als veertich Jaren al hier gebracht ettelijcke Huysghesinnen, ghenaemt *Mardecas* (dat is vrye luyden), brachten deselve wt de Molucos ende van by noorden de Molucos, ende sy ofte haer kinderen sijn hier als noch aent Kasteel woonachtich, omtrent de 40. a. 50 Huysghesinnen sterck zijnde.

Dese Mardecas hebben in hare jeucht vele in de huysen van de Portugijsen, ende oock van de Jesuyten ghedient, tot datse volwassen sijn gheworden, ofte ten minsten daghelijcx daer inne verkeert, haer altijt aenclevende, haer tale leerende, haren aert wel aennemende, ende sich wel nae hare manieren voeghende ende ghewennende. In dese is soo redelijck oock wat wetenschap, wat lust ende liefde tot het Chris-

tendom, als veel vande Portugijsen daer toe ghehouden zijnde, ende dit volck, hoewel eertijts oock meest alle Heydenen zijn gheweest, en dienen als nu den Duyvel niet, gelijck de Amboinesen doen, ten waer saecke daer eenighe waren die met Amboineesche Vrouwen ghetrout zijn, ende haer daer toe laeten verleyden ofte haer kinderen, door toedoen van de Ouderen der Vrouwen aenraden, immers soo en is sulcx niet wel bewust, ende men bespeurt in dese Mardecas eenen gantsch anderen aert ende nature als wel in de ghemeene Amboinesen.

Neffens dese Mardecas, soo woonen hier oock omtrent 't Kasteel noch eenighe Chinesen, vande welcke wel sommighe op ende afvaren, met joncken ende ander vaertuych, om te trafijcqueren ende hare Koopmanschap te doen, ende oock somwijlen wel een ofte twee vertrecken nae China ofte andere quartieren: Maer houden meest alle haer vaste residentie alhier op Amboina, haer behelpende met coopen vercoopen, Houtsagen, Steen ofte Pannebacken, Visschen ende soo voorts. Dese Chinesen is mede een volck dat seer Heydensch is en Heydensche Superstitiën exerceert, maer nochtans soo en kan in haer sulcken openbaren Duyvels dienst niet bespeuren, als wel in onse voornoemde Amboinesen, die sy in leergiericheyt, curieusheyt, dociliteyt, oordeel ende verstandt verre overtreffen, ghelijck een yeder die eenichsins de Historiën van China ghelesen heeft, over-weghende het ghene boven van onse Amboinesen hebbe gheseyt, lichtelijck sal konnen oordeelen.

Nu van dese Chinesen sijnder omtrent 5. a. 6. die onlangs noch gheen jaer gheleden, het Christendom hebben aenghenomen, naerdat sy van eenighen tijt lanck in de Christelijcke Religie waren onderwesen, ende nae de mate harer kennisse, volghens de loffelijcke ordre onser Christelijcke Kercke, belijdenisse des gheloofs hadden ghedaen, als mede haer Vrouwen, die sy te ghelijck met hare Kinderen (naer dat sy wettelijck waren ghetrout), hebben laten doopen, het is seer apparent dat dese voorighe metter tijt noch een goet deel sullen toevallen, want soo 't schijnt, alle 't ghene sy van den gront onser Religie souden moghen verstaen, (dat als noch niet veel en is) daer sijnse seer toe gheneghen, om andere dat mede in te drucken, die oock seer willichlijck (volghende hare curieusheyt ende leergiericheyt van naturen) de ooren te luyster

leggen, ende voornementlijck als sulcx van haer eyghe Natie wort gheseyt: Die tegenwoordich hier vast resideren, sijn omtrent veertich Huysghesinnen sterck, ende sullen moghelijck metter tijt noch vry wat aenwassen ende vermeerderen.

Het laet sich uyterlijck aensien, als of onder onse Amboinesen, ende de vreemde Christenen boven ghenaemt wat yvers soude zijn, in sommighe meer, in sommighe min, maer evenwel en is desen yver soo sterck niet dat deselve eenighe bysondere ofte remarcable werckinghe veroorsaeckt, hy en is niet suffisant, om haer te prickelen dat sy ordinaris ter kercken komen, ofte van eenighe Religions poincten, redenen ende bescheyt pooghen te weten, ofte daer mede seer beholpen zijn, datmen haer kome aenspreecken, van materien des gheloofs, deselve en is tot noch toe oock niet machtich gheweest, de oude ende middel-jarighe te drijven, datse de jonghen yet souden hebben onderwesen (immers van 't weynighe datse souden mogen hebben begrepen), oft eenighe ghebeden gheleert. Maer sy hebben meest de jeucht laten opwassen, ende tot hare modinghe jaren komen, sonder eenighe kennisse van Religie. Deselve yver en heeft haer oock qualijck konnen beweghen, hare kinderen wat te missen ofte te ontberen, uyt hare Hoven ofte Vischprauwen, op dat sy by ons yets wat souden werden gheleert. Het wil uyterlijck wat wesen, maer het en is inder daet soo veel niet, als het hem wel laet aensien. Ende te desen regarde moet ick antwoorden op 't ghene soude moghen ghevraecht werden, namentlijck.

Waeromme dan verscheydene persoonen, die in Amboina geweest waren, te huys int Vader-landt komende, soo veel hebben weten te seggen vande liefde ende affectie, die de Amboinesen hadden tot het Christendom.

Ick meyne dat sy daer door bedrooghen ende gheabuseert zijn gheweest, om dat de Amboinesen die meest met gheveynstheyt ende ghemaeckt samblant spraecken, redenen ende propoosten, die de onsen niet anders en verstonden, als ter goeder trouwen ende meyninghe, wanneer dese luyden weten hoe yemandt sijn ghevoelen is van een saecke, ende wat hy prijst ofte laeckt, wat sijn raden ofte ontraeden is, soo sullen sy als dan, soo veele als moghelijck is, hare propoosten accommoderen

ende formeren, nae sijn herte ende gemoet, met de meeste samblant ghelaet ende ghemaeckte verklaringhe van haer herte, als sy konnen ende gheleert hebben: Houdende de geck inde mouwe, ende gelijck als eenen de kappe vullende. Dit is veelen van de onsen wedervaren, ende voornementlijck, terwijl by onse Natie gheen exercitie van de Religie int Maleys en gheschiede, die 'tselfde eenighe 'thuys opt alderschoonste hebben komen vertellen. Daer naer heeftet beter ghebleecken wat van de saecke was, ende en hebben die protestatien soo gheen plaets meer ghehadt. Nochtans soo sijnder noch al eenighe van haer in den beginne bedrooghen gheweest, eer sy tot rechte kennisse van hare actien en aert quamen: Als onder anderen den E. CASPARUS WILTENS Predicant die mede de Maleysche predicatie eenighe tijt lanck hier heeft gheexerceert, welckens ghevoelen ende woorden hier in meest hebbe ghevolcht, deselve hier eerst ghekomen zijnde, ende met eenighe wat conversatie houdende, schrijft dat hy sulcke eerbiedinghe ende teeckenen van aengenaemheyt heeft ontfanghen, dat hyder sich grootelijcx in verheuchde, sy presen ende verheven grootelijcx sijn begin, ende streecken hem als Hoonich om den mont, ende dit deden sy des te vrijmoedigher, om dat sy meynden dat hy korts wederomme soude vertrecken, vermits op andere plaetse als in Amboina was ghedestineert. 't Selfde hebbe oock bevonden in mijnen eyghen persoon, want soo haest den voet opt Landt hadde gheset, hebbe datelijck soodanighe eerbiedinghe ende respect tegens my, ende dat oock vande Principaelste bespeurt, dat in twijffel begonde te trecken, het ghene voor dien van mijn Collega voornoemt, ende andere dies aengaende hadde verstaen. Ick en wil haer in dien ghevalle niet toeschrijven eenige habiliteyt ofte cunste (want sulcx soude strijden tegen het ghene voor desen van haer hebbe gheseyt) oock vertrouwe ick wel soo veel van de broose verdorvene werrelt ende haren handel te weten, dat my niet soo lichtelijck en sal laten seduceren, ende wat op de mouwe binden, voornementlijck van sulck een weteloos ende herseloos volck. Maer dit is het dat men een nieuweling zijnde, onder dese luyden, op sulcx niet verdacht en is, ende haer voor te slecht ende oprecht aensiet.

Dit is het ghene ick teghenwoordich voorghenomen hadde voor ooghen

te stellen vande standt des Christendoms, int quartier van Amboina staende, onder de ghehoorsaemheydt vant Kasteel, sommighe plaetsen meer sommighe min, etc.

Sal nu vorders (als gheseyt hebbe) vermanen van de hoope ende apparentie dieder soude moghen wesen ofte niet wesen, van eenighe Reformatie ende beternisse.

De hoope ende apparentie van eenighe Reformatie ende beternisse, die der soude moghen wesen onder de ghene die noch heel Heydensch sijn, kanmen seer lichtelijck afmeten, waerinne dat bestaende is, want om andere exempelen .voor by te gaen, soo hebben ons dat de Portughijsen ghenoechsaem gheleert, doense de Hativers ende Mardecas, soo verre (als geseyt is) tot het Christendom hebben ghebracht. Sy bestaet in enckelen authoriteyt, vreese ende ontsach, want nademael boven hare onwetentheyt, haren aert oock soodanich is, als ick boven hebbe ghe-schreven, soo moet eenighe authoriteyt, vreese ende ontsach ten eersten wesen, in de plaetse van leersaemheyt, curieusheyt ende nieuwsgierigheyt om yet te weten. Ten anderen moetmen overwinnen, die groote Prophaniteyt ende Irreligieusheyt diese hebben van naturen. Ten derden, verdoven, dempen ofte versmooren, die teghenheyt ende afkeericheyt diese hebben vande Christelijcke Religie. Ende ten vierden aenraden, teghen der Duyvelen ontraden, jae ghebieden tegen haer verbieden.

De hoope ende apparentie van Reformatie ende beternisse onder de andere soorte, en is oock anders nergens in bestaende, dan datmen de voortganck ende het toe-nemen soecke int ghene dat de beginselen heeft ghewrocht, want naedemael den yver noch in haer soo groot niet en is, dat hy eenige bysondere werckinge veroorsaecke, soo moet de authoriteyt ende 'tontsach daer voor strecken ende dat vervullen, ende dit dunckt mij de principaelste hoope te wesen, die tegenwoordich apparent is. Of dese remedie nu op Amboina soude moghen int werck ghestelt werden, ende plaetse grijpen, dat en wil ick niet debateren, vermits sulcx meest den Politijcken is competerende, doch wat de Amboinesen, daer wy hier van spreecken souden konnen doen, sonder merckelijcke schade ofte verlet, daer van sal hier wat breeder aenwijsinghe doen.

Eerstelijk soo soude wel de helft vande Amboinesen die aent Kasteel

woonen, des Sondaechs ghevoechlijcken konnen komen tot het ghehoor vande Predicatie, als sy maer den Sondach en wilden missen uyt haer werck, want haer meeste plaetsen daerse eertijts hebben moeten opbreken om aen 't Kasteel te komen woonen, ende al waerse noch alle hare Plantagiën, Hoven ende Tuynen hebben, die sijn soo dicht bij 't Kasteel gheleghen, datse in een korte poose souden konnen thuys wesen, indiense begheerden, jae al ware het alle avont, ten waer sy door onweder ofte andere inconvenienten wierden verhindert.

De ander helft en souden wel niet konnen bij-brenghen sonder versuymenisse, want hare plaetsen sijn te verre ende te ongheleghen om t' elcken-reyse aent Kasteel te komen op den Saterdach, ende 's Maandaechs weder uyt te tijgen, principalijck by stercken wint, ende in de ses reghen-maenden, die alhier boven maten vehement ende onstuymich zijn.

Belanghende de Mardekas ofte vreemdelinghen, die maecken eenighe Hoven dicht bij de handt, maer principalijck gheneren sich met Visschen, ende hoewel somtijts wel wat vande handt loopen, nochtans soo konnen sy seer bequamelijck alle Sondaghen thuys wesen, ende thuys blijven soo sy willen.

Vorder de Dorpen vant Kasteel af geleghen op haren eygen gront, die hebben alle avont haer volck thuys, ghelijck het toegaet ten platten lande in ons Vader-landt, ende en hebben derhalven niet te pretenderen.

Maer wy-luyden souden daer vinden een groot inconvenient, want neffens dien dat onse Natie sich seer qualijck soude konnen ordinaerlijck behelpen, ghelijck de Swarten doen met *Papeda* ofte *Sagupap*, Wortelen, Fruijt ende dierghelijcken, sonder weynighe andere toespijze, als te mets wat ghedroochde Vis, die haer oock selden ghenoech voor de neuse komt, soo is dit het principaelste, dat dit volck op de Dorpen seer weynich ghemeynschap is houdende met de vreemdelinghen, ende derhalven weynich ervaren is in de Maleysche tale, daer inne nochtans de onderwijsinghe soude moeten gheschieden, vermits niemandt van deselve oyt is gheweest, nochte oock teghenwoordich en is ervaren in de Maleysche tale, die daer ghesproocken wort, meyne dat deselve door naersticheyt wel soude zijn te leeren, maer dat moeste vry eenen goe-

den tijt aenloopen, ende soude oock gheven een quade consequentie, als de onderwijsinghe daer inne alleenlijck gheschiede, want als dan de jeucht (daer van wel meyne dat de meeste hoope te verwachten is) haer seer qualijck souden willen begheven tot het leeren vande Maleysche tale, daer inne sy als noch niet als al te traech en zijn.

Daer sijnder wel eenighe die door lanckheyt van tijden wat Maleys hebben gheleert, doch niet meer alsdat sy haer daer mede konnen behelpen. Maer dit alles op een zijde ghestelt, ende ghenomen dat dit al ginghe naer onsen wensch, soo en soude een Predicant niet meer konnen bedienen, als een Dorp van 70. 80 a. 90 Huysghesinnen ten hoochsten, want de Dorpen liggen te verre van malkanderen, om van d' een op d' ander te gaen, ende de weghen sijn soo quaet als weghen ter werrelt, klimmende Hemel-hooch, ende daelende af-grondt-diep, ende voornementlijck de ses reghen-maenden (daer van gheseyt is) en isset voor ons niet moghelijck de weghen te ghebruycken, want het schijnt by nae dat het Landt wech reghenen soude, met een gantsch onghesonde kouwe, waer door lichtelijck groote sieckten souden werden ghecauseert, etc.

Of ende hoe sulcx als boven gheseyt is, in onse Amboinesen soude konnen te weghe ghebracht worden, door authoriteyt, vreese ende ontsach, daer van en wil ick hier niet discoureren, want als gheseyt hebbe sulcx laten willen voor de Politijcken, immers wil dit wel seggen, dat naer alle apparentie, die tot noch toe gheweest is, volkomentlijck is ghebleecken, dat meest alles wat oyt op Amboina int stuck des Godsdienste, ende d' aenwas van dien is verrichtet, principalijck door middel ende hanthavinghe van desen ontsach gheschiedt is, ende voortaen sal moeten gheschieden tot dat sy sullen ghebracht zijn, tot de ware ende grondighe kennisse ende den rechten smaeck van de Christelijcke Religie, want soo langhe sy die ontberen, al waert oock al schoon saecke, dat sy tot 't voorn. soo verre door authoriteyt ghebracht wierden, om te doen 't ghene sy konnen: Soo soude evenwel het principaelste daer noch niet zijn, te weten, een Christen hert ende ghemoet, dat sy swaerlijck van den Duyvel konnen aftrecken. ick wil seggen, dat het dan noch al niet meer soude zijn, als datse weten soude watmen doen moet, maer dat sy 't niet souden doen alst behoorden; hertelijck

berouw ende leetwesen te hebben van sonden; sich te verdemoedighen voor Godt Almachtich; een vernedert ghemoet; een verslaghen en ghebroocken herte, eenen vertsaechden gheest, ghetemde lusten, affecten ende gheneghentheyt te betrachten, vast gheloove, hoope, liefde, goedertierentheyt, danckbaerheyt, oprechtheyt, vroomicheyt, Godtsalicheyt, ghedoochsaemheyt, lanckmoedicheyt, verghevinghe van misdaden, ende wat sulcx meer is van Christelijcke deuchden ende plichten, die in dese Amboinesen, in hare soo groote onwetenheyt, traecheyt ende Duyvellarije te vereyschen, meene dat seer qualijck kan ghedaen werden, ende int ghenerael gheseyt, ghelijck dit volck niet wel achter-docht en heeft, soo en hebbense oock soo veel affecten, gheneghentheden ende beweghentheden niet, als wy luyden wel doen. 't Is wel waer dat den Gheest Godes, die wercken wil door het suyvere ghepredickte Woordt, als door sijn eygen eenich ende ordinaris Instrument, alle dese dinghen wel kan overwinnen ende verbeteren, indien het Godt ghelieft sijn kracht te toonen. Maer de teeckenen in dese Amboinesen van Gods ghenade, sijn noch soo gheringh ende soo weynich, datmen die nauwelijcx en kan bespeuren alsmen haer ten rechten ondersoeckt ende doorgrondet: Daer schijnt ter contrarie te wesen over dit volck, een sonderlinghe vloeck Godes, want daer van de teeckenen seer overvloedelijck blijcken, 'twelck hertelijck staet te beclaghen, ende Godt Almachtich van ons alleen te bidden, haer met sijne Salichmaeckende Ghenade ende kennisse hoe langher hoe meer te beghenadighen ende te stercken.

Nopende de Chinesen die hier omtrent 't Kasteel woonen, daer van boven hebben ghementioneert, daer van is te hebben vry een betere hoope, om tot de rechte kennisse ende smaeck der Christelijcke Religie te brenghen want die ghene die nu alreede ghechristent zijn, hebben meest voor soo veel uytterlijcken kan bespeuren, haer Heydensche Superstitien verlaten, ende sonder dat sy eenichsins zijn geconstringeert, komen meest alle Sonnedaghen te kercken, ende nemen gaerne aen 't ghene men haer van de Christelijcke Religie leert, in voeghen dat sy betoonen eenighe liefde ende treck tot het Christendom te hebben. Boven dies alles gheseyt is, soo hebben sy oock een meerder leergierichheyt, curieusheyt, dociliteyt, oordeel ende verstandt, als wel onse ghe-

seyde Amboinesen doen, ende konnen haer oock behelpen met schrijven, dat wel alleen in Characteren ofte Figuren bestaet, maer konnen nochtans alles bequamelijck daer mede uytdrucken ghelijck als wy met onse letteren doen, sulcx dat sy veel lichter ende met gheringher middelen tot de kennisse, smaecken ende verstandt, der Christelijcke Religie souden zijn te brenghen, als onse voornoemde Amboinesen, die sulcx alles zijn ontberende, het soude te wenschen wesen, ende soude dese saecke seer promoveren, dat yemandt van haer soo verre konde ghebracht werden, dat haer in hare moederlijcke tale konde onder-wijsen. Hebbe tot noch toe wel mijn vermoghen tot sulcx aengheleyt, maer en hebbe als noch niemandt onder het kleine hoopken, die het Christendom hebben aenghenomen, konnen ghevinden die daer toe soude konnen ghebruycken, ende dat wel principalijck door 't belet van hare Coopmanschappen, daer mede sy haer met Vrouw ende kinderen ghedurichlijck moeten Erneren. Wat hier naer daer van werden wil, sal ons den tijt moeder der waerheyt moeten leeren.

Eer ick kome tot een gheneraal besluyt van alles, soo moet ick noch eerst een weynich particulierlijck intreden te spreecken van de Amboineesche jeucht, die voor desen de Schoole hebben ghefrequenteert, ende als noch teghenwoordich frequenteren.

De Schoole die is al van de veroveringhe des Kasteels (volgende de wijse ende beginselen der Portughijsen) begonnen ende opgherecht gheweest, als nu eenighen aenwas als dan wederomme af-was grijpende, jae soo datse (en weten niet door wat versuymenisse) eenighe reyse gantsch te niet is gheweest, ghelijck sy oock noch was, doen ick hier eerst op Amboina quam resideren, wesende in den beginne des jaers 1618. sy was gheworden een Packhuys van Touwen, Seylen ende andere vodderijen meer.

Daer sijn voor dese gheweest eenighe jonghens (jeghenwoordich jonckghesellen van omtrent 20. 22. 23. ende 24. jaren) die redelijck perfect ende wel hebben konnen lesen, ende oock een leesbare letter schrijven, sommighe meerder sommighe minder, ende dat in de Duytsche tale, daer inne de Schoole altijts is ghehouden gheweest. Dese jonghe ghesellen hebben weynich nuts ofte profijts van leeren ghehadt, want noyt

en sijn erghens in ghebruyck gheweest, ghelijck de Ouderen dickwijls hebben weten te seggen, ende voorwenden als principaelste redenen waerom sy haer Kinderen t' huys hielden, ende niet en wilde laten School gaen, ende volghende haer traghen Amboineeschen aert, soo en hebben sy oock haer selven ofte malkanderen ghenen prickel ofte spoor gegeven, om te continueren in haer leeren, ofte ten minsten om te onthouden het ghene sy souden hebben moghen gheleert, ofte malkanderen door Missiven ofte andersins te oeffenen, in voeghen dat sy meest al hebben vergheten, 't ghene sy tot dien tijt toe hadden gheleert: Ende dat dies te meer, door dien sy nu mede inde Bosschen ende Hoven moesten gaen, om haren kost te soecken; sonder twijffel waert saecke, de goede handt aen dese jonckghesellen ghehouden hadde gheweest, daer soude vry wat goets van gheweest hebben te verwachten, ghelijck sulcx door daghelijcxsche ervindinghe, ten deele selfs al hebbe bevonden als datelijck sal aanwijsen.

Den Eerw. CASPARUS WILTENS, mijn Collega voorn. sal. mem. die heeft de hoope daer van seer kleyn ende gheringh voor-ghedraghen, ende dat voornementlick door de swaricheyt van de Duytsche tale, daer van hy meende datse noyt seven woorden te deghen souden leeren verstaen: Wat hem tot dese kleyne hoope heeft bewoghen ende soo seer ghediscouragieert, is my onbewust, ten ware de consideratien van hare botticheyt ende onleersaemheyt, daer hy ten hoochsten af heeft ghedespereert, sonder dat hy nochtans oyt heeft by de handt genomen, te ondersoecken wat door haer soude te verrichten wesen, men moet alle generale regulen niet stellen sonder exceptie: Ick bevinde dat in dit sijn ghevoelen gheabuseert is gheweest. Omtrent drie Maenden geleden heeft den Ed. Heer Vice-Gouverneur HARMAN VAN SPEULT, door ordre van de Ed. Heer Generael COENE, eenighe deser jonckghesellen wederom aenghenomen (sijnde thien in ghetale) deselve Engagierende yder a. 3. Realen van achten per Maent, ten fijne deselve haer souden laten leeren ende onderwijsen inde Christelijcke Religie, ende wat dies aengaende is.

Ick hebbe den last daer van op my ghenomen, ende houde daer mede tweemael des daechs School, in den beginne bevonde ick, ten naesten

by verstaen hebbende wat sy te vooren hadden gheleert, ofte hoe verre sy ghekomen waren, datse seer afghenomen, jae bij kans alles vergheten hadden, 't ghene sy hadden gheleert. Maer ick hebbe alreede in desen korten tijt van drie Maenden door naersticheyt ende grondich onderwijs, in haer bevonden soodanighen veranderinghe ende toeneminghe, voornementlijck int schrijven, dat nauwlijcx sulcx van haer en hadde dorven hoopen, als mede in eenighe kennisse van de Artijckelen des Christelijcken gheloofs, die haer daghelijcx ben verklarende ende nae vermoghen inscherpende. In voeghen dat ist saecke, sy soo continueren, als vertrouwe jae, sy seer goede hoope sullen geven om te verrichten, het ghene noch noyt op Amboina by onse tijden ofte Natie gheschiet is: Sy verstaen redelijcker-wijse de Duytsche tale (die schijnt dat sy meer als't leeren hebben gheoeffent) voornementlijck vijf ofte ses der selfder, jae by nae soo vele dat my meest op alles dat haer in Duytsch soude moghen seggen, wederomme weten antwoorde te gheven, ende sullen in korten tijt apparentelijck noch beter daer inne toenemen, door dien haer wel strenghelijck houde, dat sy niet anders als deselve onder haer exerceren, al gheschiet het met kromtonghen ende imperfecktelijck dat sy alleenskens moeten verleeren ende verbeteren.

Dese jonckghesellen tot eenige perfectie komende, sullen seer bequamelijck op de Dorpen voornoemt, ende de plaetsen verre vant Kasteel af gheleghen konnen ghebruyckt worden, daer ick boven af hebbe gheseyt, dat onse Natie niet en soude konnen aerden, door redenen als doen ghemelt. Ende sullen oock de Amboinesen in hare Moederlijcke tale, konnen onderrichten ende leeren, naer de mate harer kennisse, 't ghene den Gods-dienst aengaet, waer by oock somwijlen van ons sullen konnen besocht werden, ende daer inne gheholpen zijn soo vele doenlijck is: Dese Visitatie sal ten hoochsten noodich zijn, mede ten anderen regarde, want door dien tot noch toe voornementlijck by onse Natie, veel kinderen (verstaet van de Amboinesen) in onecht (te) sijn ghebooren, alsoo sy hare eerste trouwe ende echt (ghelijck ick boven hebbe gheseyt), vele niet en houden, soo hebbe ick het door goede ordre ende hanthavinghe van de Heer Vice-Gouverneur voorn. daer toe ghebracht, dat meest alle de Amboinesen die den Christen-naem voeren

soo boven op de Dorpen, als die hier omtrent 't Kasteel woonen, wettelijcke nae Christen wijse zijn ghetrouwt, wesende al over de duysent paer in ghetale, ende dat in vier ofte vijf Maenden laest voorleden. Sy hebben daer soo wel yets teghen ghemorret, ende sijn seer noode daer aen ghekomen, maer door vreese ende ontsach en hebben sy sulcx niet derven weygheren, vermits de Heer Vice-Gouverneur daer op hadde ghestelt een amende van hondert Realen van achten, die soude moeten betalen een yder paer persoonen, die voorts nae insinuatie souden blijven op zijn Amboins ghetrouwt, ende haer niet laten Christelijcker-wijse inden Huwelijcken Staet bevestigen. Naert hem laet aensien, soo meenen sy hier door meer aen het Christendom verplicht te zijn als vooren: Want dit trouwen achten sy vry voor eene groote servituyt, ende meenen hier door al een groot jock op den hals te hebben: Ick achte het nochtans te sijn een saecke ter stichtinghe seer noodich (als door Godes genade op andere tijt klaerlijcken sal bewijsen), ende daer omme ghelijck als gheseyt hebbe, de menichvuldighe visitatien, te dien aensien op de Dorpen behooren te gheschieden, het gheeft oock een meerder hoope, dat de jonckgesellen voorn. wat goets sullen verrichten.

Boven hare onderwijsinghen, die sy int ghemeyn, naer ontfanghene gaven souden mogen doen, soo sullen sy de jeucht oock int particulier konnen leeren, ende met haer School houden, doch moeten deselfde in de Maleysche tale soo veel oeffenen, als doenlijck sal zijn, vermits sy als noch (ghelijck gheseyt is) niet als al te traech daer inne en zijn, want alle de onderrichtinghen, die sij van ons konnen ontfanghen, 't sy schriftelijck ofte mondelinghe int Maleys gheschieden moeten.

Sal door haer oock meer ende meer den dienst des Duyvels konnen belettet werden, ende oock de toekomste der Mooren ofte Mahumetanen, (die noyt en rusten in dese quartieren, om hare contagieuse Secte te verbreyden) eenichsins gheweyret. In somma sal door haer veel goets konnen verrichtet werden, soo verre sy int werck stellen de kennisse ende wetenschap, die sy met de hulpe van Godt, door naerstich onderwijs metter tijt sullen verkrijghen, daer toe de Heere Almachtich sijnen ghenadighen Zeghen wil verleenen.

Het soude een seer ghewenste saecke wesen, (ghelijck de Heeren Ma-

jores seer loffelijcke hebben voorghenomen int werck te stellen), dat eenighe der bequaemster gheesten van de jeucht van dese quartieren naer 't Vaderlandt ghesonden werden, om aldaer in de Studien opghetrocken, in de Theologie gheoeffent, ende naer bequaemheyt wederom herrewaerts toeghesonden te werden, ist saecke dit middel t'eeniger tijde effect mach ghewinnen, en twijffele gantsch niet ofte en sal daer door soodanighe middelen ghewrocht werden, datter veel die teghenwoordich eenichsins den stant van Amboina bekent is, tot groote verwonderinghe sullen ghetrocken werden.

Belanghende nu de ghene die noch soo verre niet ghekomen en waren, als wel de jonckghesellen, maer alleenlijck soo ter halver weghen die en hebben insghelijcx gantsch ghene vrucht van hare leeringhe laten blijcken: maer nae dat de Schoole surceerde, en sy eenmaels afghedropen waren, hebben sy weder alles vergeten, ende sijn gantsch daer nae achter-ghebleven.

Den 14. Martij Anno 1618. is de Schoole wederomme opgherichtet, omtrent 18. a. 10. Kinderen, die seer haest tot de 30 a. 40. aenghewassen zijn, maer is meest door vreese ende ontsach gheschiet. Hier onder waren oock eenighe daer van stracx hebbe gesproocken, der ghener die maer ten halven en waren ghekomen, maer hadden alles klaerlijck vergheten: In voeghen dat niet een ghebedt ofte eenighe antwoorden die sy te vooren op eenighe vraghen hadden gheleert, en konden opseggen. Dese hebben, soo eenighen tijt meest al in een ghetale blijvende, ghecontinueert, maer wiert dickwils van de Ouderen gheklaecht, over hare groote ghebreckelijckheyt, ende soberheyt harer middelen: waeromme sy niet machtich en waren hare Kinderen ter Schoole te houden, waer inne haer oock (als wel van sulcx gheinformeert zijnde) gheen groot onghelijck en konde gheven: Nochthans soo hielt haer altijt nae vermoghen op, tot de komste van de Ed. Heer Generael COEN, met belofte dat als dan voor haer soude spreecken om eenighe alimentatie. De Heer Generael in Februario 1619. met de Vloote hier ghearriveert zijnde, hebbe hem sulcx per Requeste vertoocht, op welcke remonstantie sijn E. Ed. met den Rade heeft gheresolveert yder Kint des daechs een pondt Rijst te beneficieren, mits conditie soo wanneer

sy uyt de Schoole af blijven souden, dat als dan niet en souden hebben. Dese beneficie heeft haer seer wel behaecht, ende en hebben hare Kinderen tsedert die tijt niet alleen ghecontinueert, in ghetale als vooren, maer sijn deselve oock aengewassen tot 60. a. 70. toe, die niet en twijffele of en sullen oock wel doen continueren, soo langhe dese beneficie moghen ghenieten.

De hoope die in dese jeucht soude moghen ghegheven werden, is onghelijck meerder als in de volwassene persoonen, die soo seer (ghelijck gheseyt is) neffens haren indocilen aert in de Duyvellarijen sijn verwerret. Eenighe daervan konnen nu al fijntghens lesen, eenighe oock wat schrijven, doch meest alle te samen konnen sy in Duytsch haer Vader onse, Gheloove ende thien Gheboden redelijk wel van buyten op-seggen, het gheeft oock eenighe Ouderen beter hoope als vooren, dat de jonghe gesellen voorn. met soo goeden gagie, als gheseyt is, sijn wederom aengenomen ende te meer door dien sy verstaen hebben, dat deselvighe tot soodanighe perfectie komende, dat sy eenighen dienst sullen konnen doen, verdubbelinghe van stipendie sullen verwerven, dat haer op d'aenneminghe van den Ed. Heer Vice-Gouverneur oock is belooft. Het soude seer goet zijn ende meerder hoope verwecken in dese jeucht, waert saecke van de Ouders gantsch afghetrocken, ende in andere Huysinghe onder eenen Meester mochten ghestelt werden, want dit het rechte middel soude wesen, om in haer voor te komen ende te weeren, dien Amboinsche Superstitieusen aert harer ouderen, die sy nu als een Kint aen 's Moeders borsten van jonghs op in suyghen, waer door die oock vaster in haer wert ghewortelt, ende naemaels te swaerlijcker sal kunnen gheweert ende uytgheroeyt werden. Dit soude seer bequamelijck konnen int werck ghestelt werden, maer soude de Compaignie al te kostelijcken vallen, weshalven daer andere middelen in gheraemt moeten werden, 't zy door Contributien ofte andere dierghelijcke, die meyne dat men lichtelijcken by de handt soude konnen nemen ende int werck stellen. T'is waer yemandt soude hier teghen konnen dencken uyt 't ghene boven gheseyt is, dat de Ouders soo mal ende sot met hare Kinderen zijn, als verhaelt hebbe, datse selve niet gaerne uyt haer handen en souden willen gheven, ende eens anders subjectie onderwerpen:

Maer hier teghen segge wederomme, dat niet alleen 't ontsach ende de vreese, maer ook de consideratien (die men haer bequamelijck soude konnen voorhouden), van dat hare Kinderen nu gantsch buyten hare kosten souden zijn, ende opgetrocken werden tot eere ende staet, lichtelijck tot sulcx soude doen resolveren: Inder voeghen datter gantsch ghene swaricheyt in en bemercke, als het maer by de handt ghenomen en wierdt, maer wel groote apparentie, om goede vruchten, niet alleen in dese jeucht selve, maer oock door haer in andere te verwecken ende te wercken.

Ende dit is 't ghene my teghenwoordich goet dachte, van de standt des Christendoms int quartier van Amboina, mitsgaders van de hoope ende apparentie eenigher Reformatie ende beternisse van dien, kortelijck voor ooghen te stellen. T' welck alles wel gheconsidereert ende met rijpen oordeel overwoghen zijnde: Zoo besluyt ick int ghenerael.

Eerstelijck teghen de ghene die het Christendom alhier soo seer hebben verheven, dat sy hetselve in yver ende devotie 'tghene in ons Vaderlandt is hebben derven voortrecken, dat deselve door het uytterlijck samblandt ende schoonen schijn der Amboinesen (waer van in mijn voorgaende verhael hebbe ghesproocken), sijn bedroghen ofte door anderen seer qualijck gheinformeert gheweest, die de rechte kennisse der Amboinesen, ofte 'tghene in haer stack niet en hebben ghehadt: Want niet alleen in haer niet en is te bespeuren, soodanighen overvloedigen reghen der ghenade Gods, als sy-luyden roepen, maar oock selfs qualijcken een mageren dauw daer mede hare herten souden moghen besproeyt wesen, om wercken des gheloofs ende der Godtvruchticheyt voort te brenghen.

Ten anderen teghen de ghene die alle hoope ende apparentie in dese Natie gheneralijcken hebben afghesneden, ende onwaerdich gheacht de Predicatie des ghenaden bondts onder dese volcke te exerceren, dat deselve niet min onwetende, jae lichtvaerdelijck hebben ghesproocken als de andere, die dese hoope ende apparentie soo schoon hebben voorghedraghen: Maer ter contrarie affirmere ick, datmen niet alleen en behoort, maer oock van Godes weghen schuldich is, de exercitie sijnes heylighen diensts inde quartieren van Amboina int werck te stellen, de

middelen die nae mijn gheringh oordeel hebbe voorgheschreven te betrachten, by de handt te nemen ende te vervorderen den aenwas vant 't ghene de beginselen heeft ghewrocht. Ick spreecke nae mijn gevoelen dat gefondeert is op redenen meest boven verhaelt: Maer ondertusschen onderwerpe my seer gaerne het oordeel der ghener, die hier oock grondighe kennisse af draghen, andersins soo en soude niet gaerne neuswijse berispinghe hier inne lijden, der ghener die de rechte kennisse van den grondt ende standt van alles ontberen, die door quade rapporten ende gheruchten haer wat hebben laten diets maecken, waer op sy alles gronden.

Godt Almachtich staet van ons allen hertgrondelijcken te bidden, dat hy het licht sijner ghenade ende kennisse langher hoe meer over dese arme Heydenen, ende af-dwalende menschen, gelieft te laten schijnen, ende haer uyt de duystere blintheyt der rampsalicheyt te trecken, tot de ghemeynschap sijner Hemelscher Glorie, Amen.

FINIS.

